

Maktutredningen 1999–2003 produserte mer enn 30 bøker og nesten 80 rapporter. Her er noen av de godt leste eksemplarene, fotografert på Biblioteket for samfunnsvitenskap, musikk og psykologi ved UiB. Foto: Eivind Senneset.

Kapittel 7

Maktutredere

Hege Roll-Hansen

Dette kapitlet handler om de to store utredningene som ble satt i gang etter politiske initiativ med 25 års mellomrom, i 1972 og 1997, for å kartlegge de «reelt eksisterende» maktforholdene i landet. Ikke minst i et vitenskapshistorisk perspektiv er de to utredningene interessante. Dynamikken mellom styringsvitenskap og opposisjonsvitenskap, som også ble diskutert i forrige kapittel, kommer tydelig fram i publikasjonene fra begge utredningene og i diskusjonene de har generert. Sammenlikningen mellom den første og den andre utredningen brukes til å undersøke hvordan ulike fagtradisjoner har anvendt og utviklet begreper som makt, politikk og demokrati, for juridiske, statsvitenskapelige og kulturanalytiske formål.

Den 28 år gamle Gudmund Hernes hadde ikke vært i byen mer enn fem dager før han ble intervjuet og oppslaget ble illustrert med et tegnet portrett over nesten en side i Bergens Tidende. I 1970, året for 900-årsjubileet, var den offentlige samtalen i Bergen preget av misnøye. Flere vanskelige saker tæret på forholdet mellom byens befolkning og politikerne ved begynnelsen av året. Den vedtatte sammenslåingen av bykommunen med nabokommunene og innlemmelsen i Hordaland fylke var ikke uproblematisk. Det nye rådhuset ved Lille Lungegårdsvann, planlagt gjennom flere tiår, skulle omsider realiseres, men Erling Viksjøs naturbetong splittet bergenserne. I slutten av januar 1970 skrev BT at byen var i ferd med å gå av hengslene: «[E]t epidemisk tilfelle av surmagethet [...] har rammet vår by.» I stedet for å konsultere byens stadsfysikus hadde avisen valgt å tilkalle en sosiolog, «nettopp hjemkommet fra sosiologiens vidunderland USA», for å stille diagnosen.¹

Universitetslektor Hernes kunne berolige bergensleserne både med at det var et rent sunnhetstegn at befolkningen engasjerte seg, og med sin støtte til protestene mot rådhuskolossen i sentrum. Byutforming var en altfor alvorlig sak til at den kunne overlates til politikere og arkitekter, mente sosiologen. Makt, interesser og politikk var tema for resten av intervjuet, som blant annet tok for seg Hernes' doktorgradsarbeid om norske stortingspolitikere og deres oppfatning av sin egen makt. Et viktig funn var at mange folkevalgte opplevde at de hadde nokså begrenset makt: «De som virkelig sitter med kontrollen og følgelig er i en maktposisjon, tror jeg i stor utstrekning er byråkratene og saksforberederne.» Etter 25 år med økonomisk og sosial gjenreising av Norge var ikke partiene og politikerne helt forberedt på en situasjon med endrede konstellasjoner og interesser, der nye saker måtte til for å mobilisere velgerne.

Temaet som ble tatt opp i intervjuet – hvordan makt ble praktisert i det norske demokratiet – skulle dukke opp hyppig i spaltene i bergensavisene de nærmeste ti årene, ikke sjelden sammen med navnet Gudmund Hernes. To år senere, i 1972, ble det tverrfaglige miljøet ved Sosiologisk institutt involvert i to omfattende statlige forskningsoppdrag bestilt av regjeringen Bratteli. Levekårsundersøkelsen, som er behandlet i forrige kapittel, og Maktutredningen.

1 BT 24.2.1970.

Hernes, som i mellomtiden var blitt professor, var med i ledelsen av begge prosjektene i startfasen. Begge skulle få stor betydning for utviklingen av de samfunnsvitenskapelige fagene i Bergen.

Statsviteren Øyvind Østerud har karakterisert offentlige maktutredninger som et særlig nordisk fenomen. Tanken om at en folkevalgt forsamling skulle ta initiativ til en vitenskapelig undersøkelse av maktforhold, ville være ganske utenkelig i de fleste andre samfunn, ifølge Østerud. «Ideen er i stil med andre særtrekk ved nordisk politikk og synet på offentlige utredningers rolle. I maktutredningene topper den nordiske samfunnsmodellen seg.»² Det gjensidige tillits- og avhengighetsforholdet mellom det politiske maktapparatet og de akademiske miljøene har vært et særtrekk ved de nordiske samfunnene, og en forutsetning for disse omfattende undersøkelsene som har vært gjennomført både i Norge og i nabolandene Sverige og Danmark.³ Den tette utvekslingen mellom statlig styring og samfunnsforskning danner en viktig bakgrunn for beskrivelsen av utviklingen i fagene og fagmiljøene.⁴

Statsviteren Johan P. Olsen, som ledet den første maktutredningen sammen med Hernes og sosialøkonomen Håvard Alstadheim, har sagt at arbeidet skjedde i en brytningstid, da det ble tydelig at «måten politikk og forvaltning var blitt drevet på frem til da ikke kunne fortsette».⁵ Det var behov for en dyptgående analyse av «hvordan et moderne samfunn som det norske fungerte, eller ikke fungerte», for å kunne svare på om dette funksjonsnivået tilsvarte «intensjonene som lå til grunn for politikk og forvaltning». Motivasjonen, både fra politisk hold og fra forskernes side, hadde en klart normativ side: Maktforskningen skulle bidra til en kvalitativ endring i den faktiske maktutøvelsen. Olsen omtalte normativ og empirisk vitenskap som to adskilte størrelser, men med en selvfølgelig kobling. En slik spenning, mellom politiske målsettinger og kritiske analyser av politiske prosesser, skulle i litt forskjellige varianter komme til å prege mye av forskningsvirksomheten knyttet til begge maktutredningene.

Det framheves ofte at den første maktutredningen var et pio-

2 Østerud 2000.

3 Sst.

4 Slagstad 2009, Thue 1998.

5 Grindheim 2010: 27.

nerarbeid; noe tilsvarende var ikke blitt gjort tidligere. De involverte forskerne stilte en rekke spørsmål for første gang. Det dreide seg om et oppdrag og et forskningsprosjekt av betydelige dimensjoner i norsk sammenheng, med en bevilgning på oppimot én million kroner i året handlet det om det hittil største prosjektet i norsk samfunnsforskning.⁶ Holdt opp mot ambisjonene om «å kartlegge de reelt forekommende maktforhold» var rammebetingelsene likevel heller beskjedne. Hernes blir ofte knyttet til hjertesukket fra sluttrapporten, NOU 1982:3, om at en tilsvarende oppgave for naturvitenskapelig forskning «kunne være å gi en beskrivelse av de faktiske naturforhold i Norge, etter først å ha foretatt en inngående analyse av naturlovene som har gitt opphav til dem».⁷

Bevilgningen til den første maktutredningen var moderat sammenliknet med tilsvarende forskningsprosjekter innenfor andre fagområder som myndighetene også så som viktige å få utredet:

Styringsgruppen for «Kostnadsanalysen norsk kontinentalsokkel» fikk i løpet av det året kommisjonen var i arbeid ca. 7 millioner kroner – tilsvarende det totale beløp som Maktutredningen fikk for hele perioden den var i virksomhet. Prosjektet «Sur nedbør» har hatt en samlet bevilgning fra Miljøverndepartementet og forskningsrådene på i overkant av 50 millioner i perioden 1972–78.⁸

Den politiske bakgrunnen for den første maktutredningen var en bekymring for folkestyrets betingelser i en situasjon der forvaltningen hadde vokst sterkt i takt med økningen i offentlige oppgaver. Det var nødvendig å undersøke hvordan markedets rolle var endret på grunn av næringspolitiske særordninger og de organiserte interessenes innflytelse. Sluttrapporten var organisert i fem hovedkapitler. Disse handlet om makten i det administrative apparat, og i organisasjonene i arbeids- og næringslivet, om påvirkningsmulighetene til økonomiske maktgrupperinger innenlands

6 Mjøset 1991: 195.

7 NOU 1982:3: 4.

8 Sst.: 3.

og internasjonalt, og om massemedienes makt.⁹ Selv om prosjektets hovedkonklusjoner ble presentert i sluttrapporten, finnes de viktigste faglige bidragene likevel i den lange rekken med bøker, rapporter og artikler produsert av de tilknyttede forskerne. De to frontfigurene i den første maktutredningen, Hernes og Olsen, representerte fagfeltene sosiologi og statsvitenskap og ledet konkrete undersøkelser med litt ulik motivasjon og innretning. Hernes' hovedinteresse var politikk og økonomi, og undersøkelsene han var involvert i, var preget av et økonomisk inspirert byttemaktbegrep, i hvert fall ifølge kritikerne, mens Olsen var forankret i et institusjonelt maktbegrep og studerte makten i forvaltningen og i organisasjonssamfunnet.¹⁰

Maktutredningen ble oppnevnt 22. september 1972, fredagen før folkeavstemningen om norsk medlemskap i EF. Sjøsettingen av forskningsprosjektet var dermed blant de aller siste embetshandlingene til statsminister Trygve Bratteli i hans første regjering. Da prosjektets sluttrapport ble avgitt i oktober 1981, var det den helt ferske regjeringen til Kåre Willoch som tok imot. Arbeidet med maktutredningen foregikk med andre ord i tider med store kulturelle og politiske skift i Norge, noe som påvirket både forskningen som ble utført, og mottakelsen av den.

Opposisjon eller styring?

I en artikkel i *Tidsskrift for samfunnsforskning* i 1979, mens arbeidet med maktutredningen fortsatt var i full gang, slo Gudmund Hernes fast at behovet for kvalifisert samfunnsplanlegging aldri hadde vært større.¹¹ Opplevelsen av krise innenfor forskjellige samfunnsområder og den svakere konsensusen om hva som skulle være de overordnede politiske målene, gjorde at det var langt vanskeligere enn før å planlegge for det gode samfunn. At de klassiske sosialdemokratiske målsettingene om rask økonomisk vekst, full sysselsetting og rettferdig fordeling var utfordret og det politiske landskapet mer sammensatt, spilte også inn, ifølge Hernes. Og mer enn noensinne var

9 NOU 1982: 3.

10 Se Dag Østerbergs kritiske essay, Østerberg 1979.

11 Hernes 1979.

forskernes bidrag avgjørende for planleggingen. Innsatsen skulle koordineres av det nyopprettede Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP).¹²

Diskusjonene om hvorvidt norsk samfunnsforskning best kan beskrives som opposisjonsvitenskap eller styringsvitenskap – eller mer presist: om hvilke deler av forskningen som stemmer med hvilken karakteristikkk til hvilken tid – har pågått lenge. I den grad dette motsetningsparet overhodet er meningsfylt, er det få forskere som har vært tydeligere plassert på styringsvitenskap-siden enn nettopp Hernes. I en nokså utbredt variant av Rune Slagstads analytiske begrep om kunnskapsregimer assosieres samfunnsøkonomien som styringsvitenskap og sosiologien som opposisjonsvitenskap. Mange har argumentert overbevisende for at denne karakteristikken er for enkel. I en artikkel i anledning *Tidsskrift for samfunnsforskning*s 20-årsjubileum i 2020 skriver Fredrik Thue at det er nødvendig å overskride skillet mellom styring og opposisjon for å kunne forstå sosiologiens komplekse rolle i historien om den norske velferdsstaten, som «samfunns- og statsorientert, autonom og samfunnsansvarlig, ‘opposisjonell’ og styringsorientert».¹³

I dette bildet blir samfunnsviterne i Bergen ofte betegnet som mindre opposisjonelle og mer orientert mot myndighetenes maktutøvelse enn sine kolleger i Oslo. Miljøet ved Sosiologisk institutt på Nygårdshøyden tok klarere avstand fra studentradikalismen, men var likevel preget av en tydelig samfunnskritikk og politisk radikalisme.¹⁴ Sosiologiens posisjon har vekslet mellom opposisjons- og styringsvitenskap – men ikke sjelden har rollene vært forent i velferdsstatlig reformoptimisme: «På samme tid som opposisjons-sosiologien ble en integrert del av en ny velferdsstatsreformisme, lanserte Hernes risset av en sosiologisk styringsvitenskap.»¹⁵

Nærheten til de styrende og ønsket om å bidra til politisk reform trenger ikke gå på bekostning av vitenskapelig autonomi, selv om dette tidvis har vært en del av kritikken. En hovedkonklusjon i den første maktutredningen handlet om «den segmenterte

12 RFSP var det fjerde rådet innenfor Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF), opprettet i 1978.

13 Thue 2020, Slagstad 2020.

14 Bagge 1996.

15 Slagstad 2009: 422.

staten».¹⁶ Diagnosen sprang ikke minst ut av prosjektets studier av det norske forvaltningsapparatet, ledet av Olsen. Boka *Byråkrati og beslutninger – En studie av norske departement* kom i 1978, som den fjerde utgivelsen fra Maktutredningen.¹⁷ Boka var skrevet av Olsen sammen med Per Læg Reid, og dedisert til kollegaen Knut Dahl Jacobsen, som en markering av den store betydningen Jacobsens bidrag til forvaltnings- og organisasjonsforskningen i Norge hadde hatt. Byråkratenes makt ble undersøkt ved hjelp av et organisasjonsteoretisk begrepsapparat, og det viktigste spørsmålet var hvorvidt de departementsansatte tjenestemennenes rolle best kunne beskrives som folkets tjenere, eller dets herskere. Hadde man å gjøre med et representativt byråkrati, der byråkratenes beslutninger var avhengig av deres sosiale biografi (som kjønn, alder, sosioøkonomisk og geografisk bakgrunn), eller var betegnelsen ansvarlig byråkrati, om et system der tjenestemennene var uten selvstendig innvirkning og bare utførte de folkevalgtes beslutninger, mer trefende.

Læg Reid og Olsens bidrag var å overskride denne motsetningen ved hjelp av organisasjonsteorien – siden «forvaltningsadferd er organisasjonsadferd».¹⁸ For å forstå sentralforvaltningens virkemåter var det nødvendig å se både på formelle strukturer og systemer og på rekruttering, tjenestemennenes faglige og sosiale bakgrunn og andre forhold. Dette gjorde de gjennom en svært omfattende spørreskjemaundersøkelse, som involverte alle byråkrater i sentraladministrasjonen. Undersøkelsen, der byråkraterne har svart på spørsmål om sin bakgrunn og karriere, kontaktflater innad og utad, sine prioriteringer og ikke minst sine oppfatninger om blant annet maktforhold og reformer, er siden blitt gjentatt hvert tiår gjennom 40 år. Dette har skapt et – også i internasjonal sammenheng – unikt materiale for studier av praktisk maktutøvelse og forholdet mellom fag og politikk i forvaltningen. Av boka som dokumenterte den fjerde undersøkelsen og kom i 2018 – *Statsforvaltningen: Stabilitet og endring gjennom 40 år* – går det fram at undersøkelsen, som altså sprang ut av den første maktutredningen, har vært et viktig felles prosjekt for norske statsvitenskapelige forskningsmiljøer. Stabi-

16 NOU 1982: 3; 5, Egeberg, Olsen & Sætren 1975.

17 Læg Reid & Olsen 1978.

18 Sst.: 7.

liteten i det empiriske materialet har gjort det mulig å analysere utviklingen over tid. Til tross for den sterke veksten i forvaltningsapparatet, og mange store reformer ikke minst knyttet til innføringen av New Public Management, konkluderte forskerne i 2018 med at de departementsansattes forståelse både av egen makt og av maktforholdene i staten hadde holdt seg nokså stabil.¹⁹

Maktutredningen på 1970-tallet dannet altså et viktig grunnlag for det statsvitenskapelige miljøet ved UiB, som har vært skoledannende i studier av sentralforvaltningen og utviklingen av en organisasjonsteoretisk statsvitenskapelig forskningstradisjon. Det viktigste her er hvordan den politiske utredningsvirksomheten generelt og maktutredningene spesielt har preget utviklingen av bergensmiljøet, som jo hadde sterke faglige ressurser å bygge på. Stein Rokkan hadde ingen formell rolle i maktutredningen, men det er liten tvil om at hans arbeid med å bygge opp valgforskningsprogrammet ved CMI og studiet i sammenliknende politikk ved UiB var medvirkende til at det samfunnsvitenskapelige miljøet i Bergen var solid nok til at prosjektet ble plassert her.²⁰ I en biografisk artikkel skriver sosiologen Olav Korsnes at en i Stein Rokkans analytiske bidrag «mer enn aner konturene av den kommende maktutredningen».²¹ Han siktet her ikke minst til Rokkans påvisning av to beslutningskanaler – den demokratiske og den korporative – som han i en artikkel i 1966 supplerte med en tredje: «Alt som skjer i den numerisk-demokratiske og i den korporative beslutningskanal, vil bli påvirket av balansen mellom de forskjellige kreftene i den tredje kanal – massemediene». I den klassiske teksten om «numerisk demokrati og korporativ pluralisme» siterte Rokkan Einar Gerhardsens utsagn fra Kings Bay-krisen i 1963, om at det ikke var de andre partiene, men pressen, som var den reelle opposisjonen i Norge.²²

19 Christensen, Egeberg, Lægred & Trondal 2018.

20 Bagge 1996: 667 flg.

21 <https://sosiologen.no/hva-er-sosiologi/sosiologisk-kanon/numerisk-demokrati-og-korporativ-pluralisme-beslutningskanaler-norsk-politikk/>

22 Rokkan 1987: 99.

Mediemakt og mediefag

I mandatet for maktutredningen i 1972 inngikk undersøkelsen av maktforholdene i massemediene som en sentral bestilling. Massemediene ble listet som det fjerde av fem samfunnsområder som skulle gjøres til gjenstand for særlige undersøkelser. De tre første var de økonomiske maktgrupperingene, organisasjonene i nærings- og arbeidslivet, og det administrative apparatet. Det femte området var de internasjonale selskapene.²³ Om behovet for å undersøke massemediene het det i mandatet at disse, og da særlig radio, fjernsyn og aviser, hadde stor makt gjennom muligheten til å påvirke opinionsdannelsen.

Når det gjaldt mediefeltet («et system i vill endring»), var det slett ikke entydig hva som skulle tilsvare «de faktiske naturforhold», for å bruke Hernes' analogi. Offentlighetens og myndighetenes påtrengende behov for og ønske om kunnskap om hvordan mediene virker, organiseres og kan og bør kontrolleres, har hatt stor betydning for utviklingen av fagfeltet medievitenskap. Fordi faget fortsatt var i sin spede begynnelse, fikk Maktutredningen svært konkrete følger for det mediefaglige miljøets utvikling og institusjonelle forankring på 1970-tallet, både i Bergen og resten av landet.

Utviklingen av medievitenskapen, som har mye av sin formative faghistorie knyttet til perioden fra den første maktutredningens oppstart, til avslutningen av den siste, er et eksempel på at koblingen til det statlige forskningsprogrammet slett ikke behøvde å føre til forutsigbar, konform og politisk anvendelig forskning. De grunnleggende diskusjonene i faget handler ikke minst om en nyfortolkning og utvidelse av begrepet makt og forståelsen av maktens virkemåter. Er massemediene best forklart som en kanal for innflytelse, eller som en arena der makten utspilles? Denne diskusjonen kan sies å oppsummere mediefagets utvikling og i en forstand også en tendens i selve mediehistorien. Spenningen mellom kanal og arena er dessuten interessant sett i forhold til den mer generelle diskusjonen om hvilket maktbegrep som var mest fruktbar for en meningsfull utredning av folkestyrets betingelser

23 NOU 1982: 3.

i Norge og senere for vendingen mot en videre og humanioraforankret forståelse av makt.

Utviklingen fra (og spenningen mellom) en empirisk sosiologisk til en hermeneutisk faglig tilnærming har preget mediefaget, men også den bredere samfunnsvitenskapelige debatten som var rammen for begge de to maktutredningene. Av disse grunnene er det interessant å se nærmere på utviklingen av medievitenskapen ved UiB, som et eksempel på hvordan diskusjonene generert av Maktutredningen fikk konsekvenser for utviklingen av et fagfelt.

Ifølge det opprinnelige mandatet til maktutrederne burde undersøkelsen om massemedienes makt konsentrere seg om å kartlegge hvilke personer og organer som stod for denne maktutøvelsen. I dette lå det en forståelse av at massemedienes makt kunne tilbakeføres til personer og organer som brukte mediene som kanal. Dette var en oppfatning som i stor grad traff det dominerende synet i de gryende mediefaglige miljøene. I tråd med Rokkans kanalteori ble massemediene «definert som en egen 'kanal' som kunne forsterke, forvrengte og fortrenge både den numeriske og korporative kanal».²⁴ Ordbruken vitner ganske tydelig om en forståelse av denne kanalen som mindre legitim enn de to andre – forståelsen av mediemakt som lumskere og vanskeligere å kontrollere. En viktig forløper for moderne medievitenskap var den eksisterende pressehistoriske tradisjonen. Som opinionsdannere i Norge var avisene tradisjonelt tett forbundet med de politiske partiene, sammenhengen mellom mediemakt og politisk makt var tydelig og landskapet enkelt å tyde. Mange var urolige for tendensen til en oppsmuldring av partipressesystemet – en utvikling som kunne bidra til å åpne for en ny maktform.

Allerede i utredningen om behovet for utbygging av samfunnsvitenskapelige fag ved UiB som kom i 1963, var «massekommunikasjonssektoren» nevnt som et samfunnsområde som var i vekst og som ville få behov for høykvalifisert arbeidskraft i stort omfang.²⁵ Både i USA og i de nordiske landene ble det arbeidet med planer for en samfunnsvitenskapelig basert journalistutdanning. Det var også et voksende behov for slik kompetanse innenfor

24 Slaatta 1999: 23.

25 Fra Mykland-komiteen (nedsatt av kollegiet), med historieprofessor Knut Mykland som leder. Også Stein Rokkan, som da var ved CMI, var med i komiteen.

«public relations»-virksomheten i organisasjoner, næringsliv og forvaltning.²⁶ Både i Oslo og Bergen hadde det vært arbeidet med planer om en akademisk journalistutdanning, i pressekretser og innenfor universitetsmiljøene.

Ved UiB hadde botanikeren Knut Fægri allerede i 1947 i et foredrag i Bergens presseforening tatt til orde for at en journalistutdanning trengte å støttes opp av vitenskapelig forskning, og at det nye universitetet i byen egnet seg godt for en slik utdanning.²⁷ Universitetene var skeptiske til å skulle bygge opp praktiske journalistutdanninger, men positive til presseforskningen. Forskning om pressen dreide seg først og fremst om forskning på partipressen, og foregikk i tett samarbeid med det kvantitativt orienterte valgforskningsmiljøet.

Rokkan var involvert i undersøkelser om partipressens struktur, sammenhengen mellom avisstyrke og partivalg – typiske tema for den tidlige medieforskningen. Denne forsto mediemakt som tett assosiert med de politiske aktørenes bevisste kommunikasjon via pressen. Rokkan engasjerte seg for å bygge opp et mediefaglig miljø og bidro til at Per Torsvik ble rekruttert til Bergen, i første omgang som vikar i 1969. I 1972 ble to viktige medieforskningsinstitusjoner opprettet i Bergen: Nordisk dokumentasjonssentral for massekommunikasjon (Nordicom) og Norges allmennvitenskapelige forskningsråds (NAVF) sekretariat for medieforskning, lokalisert ved Sosiologisk institutt, med Torsvik som leder.²⁸

Ansvarer for Maktutredningens deler om massemedienes makt ble likevel i første omgang lagt til Oslo. Hernes har forklart dette blant annet med at det var behov for å balansere den bergenske dominansen i utredningen. Strategien var bare delvis vellykket; bergensmiljøet skulle komme sterkt tilbake, både med Hernes' og Olsens egne mediemaktstudier og ved at det ble Helge Østbye, tilknyttet Sosiologisk institutt, som i sluttrapporten skrev kapitlet om massemedienes makt, på bakgrunn av utkast som forelå fra kollegene i Oslo.²⁹ Østbye fikk også i oppdrag å utrede maktforholdene i rikskringkastingen. Sluttrapporten ble ferdigstilt før medi-

26 Universitetet i Bergen 1963: 7.

27 Redaksjonelt minneord om Per Torsvik i *Norsk medietidsskrift* 1998/2. Dagen 17.4.1947.

28 Slaatta & Sæbø 1997.

29 Bagge 1996: 688, NOU 1982: 3: 216 flg.

eforskerne var ferdige med sitt arbeid, og deres analyser ble utgitt som en egen NOU samme år.³⁰ Denne situasjonen oppsto nok ikke helt tilfeldig. Massemediene var et gjenstridig undersøkelsesobjekt, og forskningen var preget av både metodologisk og institusjonell usikkerhet. I sluttrapportens presentasjon av utredningens hovedkonklusjoner er styringsgruppen beskjedne når det gjelder hva man har funnet ut om massemedienes makt:

Kapitlet om massemedienes makt gir ikke de endelige svar på disse spørsmålene. Altfor mye forskning gjenstår innenfor dette feltet. Men det gis en del svar, og det stilles en del nye spørsmål.³¹

Maktutredningen hadde en tydelig forskningspolitisk målsetting, selv om dette ikke var formulert i mandatet.³² Prosjektet ble oppfattet som en mulighet til å styrke fagmiljøene og gi karrieremuligheter for de yngre forskerne. For Helge Østbye, som i løpet av perioden fikk en viktig rolle i utredningen, skulle Maktutredningen få betydning for videre forskerinteresser og tilhørighet. Størrelsen på de reelle bevilgningene til fagmiljøene var likevel, ifølge medie-viter Tore Slåtta, nokså moderat. Medieforskerne fikk ikke mer enn en halv stilling ut av maktutredningspotten, i tillegg til delfinansiering av enkelte prosjekter.³³

I maktutredningens slutfase ble arbeidet med å opprette et mediefag ved UiB tatt opp. Initiativet ble tatt av journalisten Normann Kirkeide i Bergens Tidende.³⁴ Universitetsledelsen fulgte opp, utarbeidet en utredning, og i november 1982 ble det konkludert med at det burde opprettes et eget institutt med ansvar for et nytt grunnfag i kommunikasjon, mediekunnskap og formidling. Instituttet skulle knyttes til både HF- og SV-fakultetet. To stillinger ble overført fra Institutt for sammenliknende politikk (Per Torsvik i en av dem), to fra Sosiologisk institutt (Østbye hadde en av dem), og to stillinger ble overført fra HF (Peter Larsen og Jostein Gripsrud). Denne doble fakultetstilhørigheten var tidligere uprøvd, og den kan

30 NOU 1982: 30.

31 NOU 1982: 3: 10.

32 Slaatta & Sæbø 1997.

33 Slaatta 1999.

34 Bagge 1996: 688.

ses som et klart uttrykk for at det handlet om et fagfelt med store spenninger. Et samfunnsfaglig hovedfag (massekommunikasjon og mediekunnskap) kom i gang i 1986, et HF-hovedfag to år senere (massekommunikasjon og kulturformidling).³⁵

I flere artikler har Tore Slaatta analysert den norske faghistorien de siste tiårene med maktutredningene som bakteppe.³⁶ Både fagets vitenskapsteoretiske fundament, dets epistemologi og metodologi og de forskningspolitiske prioriteringene som lå til grunn for fagfeltets utvikling, kan forstås i sammenheng med maktutredningene og resepsjonen av dem.

Byttemakt og symbolmakt

Den første maktutredningens eksplisitte ambisjon om å kartlegge de faktiske maktforholdene i det norske medielandskapet fikk altså varige følger for den institusjonelle utviklingen av mediefaget både i Norge og ved UiB. Men hvordan ble den epistemologiske og vitenskapsteoretiske siden av fagfeltet påvirket? I Slaattas svar på dette spørsmålet får Hernes igjen en viktig rolle. Slaatta identifiserer en overordnet utviklingslinje for medieforskningen, fra en plassering innenfor en empirisk orientert sosiologi, til en klarere hermeneutisk og kulturell tilnærming. Den rollen Hernes har i analysen, kan virke overraskende:

Hernes fortsatte å være en sentral bidragsyter og debattant. Og som vi skal se, er det rundt linjene i hans forfatterskap at en hermeneutisk og kulturell tilnærming til mediene utvikler seg.³⁷

I mange framstillinger blir kravet om et videre og mer komplekst, kulturelt maktbegrep i Makt- og demokratiutredningen kontrastert mot den smalere, «rasjonell aktør»-baserte og økonomisk-teoretiske byttemaktmodell Hernes sto for.³⁸ At det skulle være Hernes' medi-

35 Historikk om etableringen av Institutt for medievitenskap: <https://www.uib.no/informedia/38025/om-instituttet#etableringen-av-institutt-for-medievitenskap>

36 Slaatta 1999, Slaatta & Sæbø 1997.

37 Slaatta 1999: 25.

38 Østerud 2002, Østerberg 1979.

efaglige analyser som drev fram et mer hermeneutisk maktbegrep, kan derfor virke paradoksalt. Slaatta bygger på sosiologen Lars Mjøsets analyse av maktutredningen og den rollen Hernes hadde. Mjøset hevder at kritikken av Hernes' byttemakt-modell ikke er så treffende, fordi denne modellen egentlig aldri kom til å prege utredningsarbeidet så mye som den preget programerklæringene.³⁹ Hernes var «mer opptatt av å forene institusjonelle og mikroøkonomiske modeller enn hans motstandere var villig til å se». For Slaatta er dette ikke først og fremst viktig som Hernes-apologi, men i forståelsen av utviklingen innenfor det mediefaglige feltet, som blir en nøkkel for å forstå framveksten av et nytt maktbegrep i tiden fram mot den nye makt- og demokratiutredningen.

I 1978, flere år før medieforskerne ferdigstilte sine analyser, publiserte Hernes sin artikkel om «det medievridda samfunn». Her møter han den utbredte oppfatningen om høyre- eller (særlig) venstrevridda norske medier med en påstand om at det på en måte var motsatt: Kampen om mediernes oppmerksomhet var blitt styrende – mediene var mindre en kanal enn en arena. For å fange mediernes oppmerksomhet ble politikerne tvunget til å bruke mediernes teknikker, dagsordenfunksjon og ad hoc-isme. For å fange denne formen for makt foreslo Hernes at forskerne i større grad måtte gjøre bruk av innholdsanalyser og studere retoriske grep. Han lanserte også et nytt analytisk begrep som redskap for å fange disse aspektene ved mediemakten: «mediedramaturgi».⁴⁰

Begrepet ble utviklet av Hernes i samarbeid med Martin Eide, som senere ble professor i medievitenskap ved UiB. De skrev boka *Død og pine – om massemedias rolle i helsepolitikken* sammen.⁴¹ Eide hadde skrevet sin hovedfagsoppgave om makt og medier i tilknytning til Maktutredningen: «Massemedia – en politisk konfliktarena?»⁴² Eide introduserte forståelsen av massemedia som arena, og for første gang i Norge koblet han empiriske analyser av mediernes makt med Habermas' offentlighetsteori.⁴³ Den tyske filosofen var en viktig referanse for den kulturkritiske tradisjonen blant filosofene i Bergen. Mobiliseringen av dette tankegodset og

39 Slaatta1999: 5 viser til Mjøset 1991.

40 Slaatta 1999: 25.

41 Eide & Hernes 1987.

42 Utgitt som bok: Eide 1984.

43 Slaatta & Sæbø 1997.

ideene om offentlighetens forfall fikk Hans Skjervheim på banen i mediedebatten, med analysen om at det medievriddde samfunnet «gjør det offentlige livet mindre gjennomskiktig».⁴⁴

Sammen med Terje Rasmussen (som også var ved UiB på dette tidspunktet) skrev Eide en artikkel i *Nytt Norsk Tidsskrift* i 1985 som utviklet arenabegrepet og videreførte Skjervheims diskusjon om legitimitet og mediemakt. I artikkelen er forfatterne blant annet opptatt av å problematisere forestillingen om at mediene formidler «fra virkeligheten». De vektla at «[e]t av de hvite feltene på kartet over norsk medieforskning kan kalles ‘medienes virkelighetsproduksjon’».⁴⁵ Sosiologen Thomas Mathiesen videreutviklet siden kritikken av Maktutredningens mediemaktundersøkelser og begrensningen i utredningens aktørmakt-modeller:

Med utgangspunkt i Foucaults teorier fremhevet Mathiesen mediens «betegnende makt», som viste til den makten mediene hadde gjennom den språklige konstitueringen av publikums sosiale virkelighet.⁴⁶

Forståelsen av makt i den mediefaglige diskusjonen utviklet seg over tid i en kulturell og humanioraorientert retning. Dette var del av en bredere trend og kan sees som et tydelig uttrykk for at de som ville studere maktforhold og folkestyrets betingelser ved overgangen til det 21. århundre, måtte manøvrere i et annet teoretisk landskap enn tidligere. Makten var vanskelig å plassere hos rasjonelle aktører. Den fantes i språket, i strukturene, i det ubevisste.⁴⁷

En ny maktutredning

Ideen om en ny utredning av maktforholdene i landet ble fremmet av Terje Rød-Larsen, på slutten av 1990-tallet. Rød-Larsen var sosiolog og hadde vært med på å stifte Fagbevegelsens forskningsinstitutt Fafo i 1981. I 1996 var Rød-Larsen en kort periode

44 Slaatta 1999.

45 Rasmussen 1985.

46 Slaatta 1999.

47 Østerud, Engelstad, Meyer, Selle & Skjeie 1999.

planleggingsminister i Thorbjørn Jaglands arbeiderpartiregjering. Det gikk raskt politikk i saken; opposisjonen på Stortinget fryktet at oppdraget skulle gå til Fafo, eller andre arbeiderpartivennlige samfunnsforskersmiljøer, og engasjerte seg for å sikre at mandatet skulle vedtas av Stortinget, ikke regjeringen. Etter valget i 1997, overtok Kjell Magne Bondeviks sentrumsregjering makten. Stortinget vedtok i desember samme år at det skulle gjennomføres en utredning om makt og demokrati i Norge. Thues artikkel fra 1998, i tidsskriftet *Forskningspolitikk*, om «Samfunnsvitenskapens tvetydighet» kan leses som et innlegg i diskusjonen om hvordan den nye utredningen skulle ta form. Gjennom en rekke arbeider har Thue analysert etableringen av norsk samfunnsvitenskap i etterkrigstiden som uttrykk for en optimistisk tro på vitenskapens betydning for utviklingen av et demokratisk samfunn. I artikkelen nevnes samfunnsforskningsmiljøet i Bergen spesielt:

Noen av de fremste mentorene for «objektiv» metodisk fundert vitenskap ble rekruttert til Bergen, og bygde der opp miljøer med stor evne til å erobre posisjoner i forvaltning og offentlig utredning.⁴⁸

Thue koblet tvetydigheten i denne objektive samfunnsvitenskapen til en oppfordring til dem som skulle i gang med den nye makt- og demokratiutredningen:

Den nye maktutredningen vil forhåpentlig undersøke de samfunns- og semisamfunnsvitenskapelige profesjonenes makt innenfor det som er blitt kalt «den nye staten». FAFO, Statskonsult og nettverket omkring den forrige maktutredningen, Gudmund Hernes, bør her granskes nøye.

Det gjensidige forholdet mellom utforming av politikk og vitenskap om politikk var både styrket og problematisert i årene etter den forrige utredningen. Blant annet derfor måtte en ny utredning av de reelt eksisterende maktforholdene i landet innstilles mot flere fasetter og en større grad av selvrefleksjon fra maktforskernes side.⁴⁹

48 Thue 1998.

49 Hernes kommenterer sin egen rolle i tittelen *Maktutredning og maktutøver* (Hernes 2021).

Det ble altså Bondeviks sentrumsregjering som fikk i oppgave å tilrettelegge for realiseringen av prosjektet. Mer i tråd med regjeringens tiltredelseserklæring var ideen om en verdikommisjon, som den rakk å opprette allerede i januar 1998.⁵⁰ Mandatet, og forskergruppen som skulle ha ansvaret for Makt- og demokratiutredningen, ble ikke oppnevnt før i mars 1998, selv om budsjettvedtaket altså kom i desember.⁵¹ Ledelsen for den nye utredningen skulle bestå av fem forskere; lederen av gruppen ble Øyvind Østerud, professor i statsvitenskap ved UiO. Med seg fikk han sin kollega Hege Skjeie og lederen ved Institutt for samfunnsforskning, sosiologen Fredrik Engelstad. Hovedkontoret ble lagt til Institutt for statsvitenskap ved UiO. To fra UiB kom med: statsviterprofessor Per Selle og professor i kunsthistorie Siri Meyer fra Senter for europeiske kulturstudier. Med tre statsvitere, en sosiolog og en kunsthistoriker fikk gruppen en bredere sammensetning enn sist, men, skulle det vise seg, ikke en bred nok til å hindre kritikk.

Da gruppen ble opprettet, hadde det allerede kommet mange innspill og synspunkter på innretning, tema og relevante forskere fra forskningsmiljøer rundt omkring i landet, og flere av forskergruppens medlemmer hadde uttalt seg. I februar samme år ble det arrangert en konferanse ved UiB: «Nye maktutredninger i Danmark, Sverige og Norge. Hva? Hvorfor? Hvordan?» Der var de fleste av institusjonene som deltok i kappløpet om å «få» maktutredningen, representert.

Konfliktlinjene fra debatten etter den forrige utredningen ble revitalisert av de nye planene. Hernes-utredningen manglet kjønnsperspektiv og klasseperspektiv og var bygget rundt et altfor snevert begrep om hva makt er, ble det hevdet. Begivenheten fikk oppmerksomhet i offentligheten, og konfliktlinjene i debatten om den nye utredningen ble blant annet trukket opp i et stort oppslag i avisa Klassekampen.⁵²

En av forskningslederne ved LOS-senteret i Bergen, professor i sammenliknende politikk, Per Selle, var opptatt av at den nye utredningen måtte ha et komparativt perspektiv. LOS-senteret var

50 <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdikommisjonens-sluttrapport/id2567979>

51 <https://www.sv.uio.no/mutr/>

52 Klassekampen 25.2.1998: 10–11. Artikkelen var skrevet av Cathrine Holst, da student i sosiologi ved UiB.

opprettet som ledd i oppfølgingen av Willoch-regjeringens beslutning om å gjøre ledelse, organisasjon og styring til et satsingsområde for norsk samfunnsforskning. LOS-satsingen ble administrert av Norges råd for anvendt samfunnsforskning, NORAS. At LOS-senteret i sin tid ble lagt til Bergen, skyldtes ikke minst innsiktene fra den første maktutredningen og det sterke fagmiljøet som var bygd opp rundt arbeidet med den.⁵³

Om den nye satsingen mente Selle at det internasjonale perspektivet måtte være framtrædende. Dessuten ønsket han en utredning som tok for seg forholdet mellom stat, marked og sivilsamfunn, folkestyrets utfordringer og forholdet mellom periferi og sentrum. Det var stor enighet blant forskerne om at kjønnsperspektivet måtte få en helt annen plass enn i den forrige maktutredningen. For å få til dette mente statsviter Hege Skjeie at den nye maktutredningen måtte være mer kritisk til det weberianske begrepsapparatet, som var vanskelig å forene med et kjønnsperspektiv. Også kulturviteren Siri Meyer tok til orde for at begrepsapparatet måtte fornyes; det var ikke lenger tilfredsstillende å forstå makt som noe som kunne besittes eller utøves. «Makt til å definere hva som er virkelig og verdifullt, makten i symbolene, verdiene og fortellingene, er maktformer som ikke passer inn i Hernes' modeller.»⁵⁴ Meyer, en viktig drivkraft i utviklingen av kulturfagene ved UiB, ble som nevnt oppnevnt til Makt- og demokratiutredningens forskergruppe og skulle i årene som fulgte, bli den viktigste representanten for den humanioraforankrede forståelsen av makt, som var tydelig i en lang rekke av utredningens publikasjoner.

Da Hernes, Olsen og Alstadheim på begynnelsen av 1970-tallet fikk i oppdrag å lede den første maktutredningen, var de på en måte vitenskapelige pionerer. Det fantes relativt lite relevant forskning i utgangspunktet, og prosjektet ble helt dominerende innenfor norsk samfunnsforskning. Da en ny utredning skulle settes i gang på slutten av 1990-tallet, måtte den forholde seg til et etablert forskningsfelt med mange konkurrerende, tilgrensede prosjekter og til et ganske annet faglig debattklima. Ikke minst måtte det nye prosjektet – Makt- og demokratiutredningen (MDU) – posisjonere seg i forhold til den første, forholde seg til kritikken

53 Bagge 1996: 692.

54 Klassekampen 25.2.1998.

av denne og forsøke å besvare spørsmål som var blitt reist etter at den ble levert.⁵⁵ I forlengelsen av dette var det også nødvendig å inkludere et refleksivt perspektiv på det å utrede makten som en del maktsystemet: «En makt- og demokratiutredning bør reflektere over sin egen rolle. Den har selv makt gjennom det den betoner, og det den utelater.»⁵⁶

Makt- og demokratiutredningen var i likhet med den første utredningen et nokså omfattende forskningsprogram, ledet av en liten gruppe forskere, med et stort tilfang av underleverandører. I tråd med intensjonen om en større faglig og teoretisk bredde var forskerne langt bredere rekruttert og forskningsmidlene smurt tynnere ut over enn i den første utredningen. Betydningen for miljøbygging og institusjonell vekst i noen få institusjoner var derfor mindre, siden svært mange fag og miljøer ble tilgodesett med mindre prosjekter. Den siste utredningen fungerte i større grad til å stimulere til debatt, noe den gjorde til gagns. Da arbeidet ble avsluttet etter fem år, hadde et par hundre forskere vært involvert på ulike måter; prosjektet sto bak 50 bokutgivelser og 77 rapporter.⁵⁷

Bøkene og resten av publikasjonene sprang altså ut fra et bredt spekter av fagmiljøer, knyttet til forskningsinstitusjoner over hele landet. UiB var godt representert. Statsviter Kristin Strømsnes, som også som en av tre forskere var ansatt i prosjektet over lengre tid, sto bak flere utgivelser i serien, blant annet om demokrati i miljøbevegelsen og om samepolitikken, sammen med Per Selle.⁵⁸ Selle, som altså også var en av de fem forskerne som ledet utredningen, bidro med en lang rekke arbeider om makt i frivillige organisasjoner.⁵⁹ Det norske kommunale selvstyret, som har vært et veldig viktig tema i statsvitenskapelige miljøer i Bergen, både innenfor UiB-instituttene og i randsonen, var et opplagt tema for studier av demokrati og makt i Norge. Med et historisk perspektiv skrev Yngve Flo, Anne Lise Fimreite og Tommy Tranvik rapporten om kommuneideologiske brytninger i Norge.⁶⁰ Filosof Gunnar Skirbekk bidro med en studie av kunnskapsmakt. Fra sosiologene kom det

55 <https://www.sv.uio.no/mutr/>

56 Østerud mfl. 1999: 16.

57 NOU 2003: 19, Østerud, Engelstad & Selle 2003.

58 Bortne, Selle & Strømsnes 2002.

59 Berven & Selle 2001.

60 Fimreite, Flo & Tranvik 2002.

flere bidrag. Sigmund Grønmo og Trond Løyning gjennomførte en undersøkelse om nettverksmakt, og Johs. Hjellbrekke og Olav Korsnes om eliter og makt.⁶¹ Lise Widding Isaksen ledet et prosjekt om kvinner og makt, blant annet med studier av omsorgsarbeid.⁶²

Selv om den nye makt- og demokratiutredningen på mange måter ble utført med en klar ambisjon om å utvide og utfordre perspektivene fra den første, var det også tydelige kontinuiteter. Tradisjonen fra den store byråkratiundersøkelsen, som var blitt satt i gang av Olsen og Læg Reid over 20 år tidligere, var tydelig i bidragene om regeringsapparatet og forvaltningens makt.⁶³ Også når det gjaldt mediemaktperspektivet, som hadde vært så viktig i forrige utredning, var bergensforskernes bidrag tydelig til stede. Helge Østbye hadde ansvaret for rapporten om eierskap i norske massemedier.⁶⁴

Makt- og demokratiutredningen fikk stor oppmerksomhet i årene den pågikk, og etterpå. Ambisjonen om et bredt og sammensatt maktbegrep førte – ikke uventet – til høy temperatur i diskusjonene. Også i kontroversene gjorde fagmiljøer fra UiB seg gjeldende.

Blindsoner og dissenser

På det aller første møtet i regi av det nyopprettede Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved UiB i 1999, var Hege Skjeie invitert for å svare på den til dels temmelig sterke kritikken av den nye utredningens rammeplan. Forskerne i Bergen etterlyste perspektiver fra Judith Butler og Michel Foucault, og de uttrykte skuffelse over at forskergruppen i den formulerte rammeplanen ikke problematiserte kategoriene i det stortingsgitte mandatet, slik de hadde hatt anledning til. De medvirket dermed til utredningens heteronormative innretning og unnlot å reflektere over sammenhengen mellom makt, seksualitet og kjønn.⁶⁵ Litteraturviter Ellen Mortensen stilte Skjeie spørsmål:

61 Hjellbrekke & Korsnes 2003, Grønmo & Løyning 2003.

62 Isaksen 2003.

63 Christensen, Egeberg & Læg Reid 1999, Christensen & Læg Reid 2002.

64 Østbye 2000.

65 Klassekampen 1.2.1999.

Teoriene som har vært brukt til nå, har operert med «kjønn» som en av mange variabler, eller en underordnet kategori. Hvorfor ikke anvende teorier som tar høyde for at kjønn og seksualitet nettopp står helt sentralt i individdanningen, og dermed i maktproblematikken?

Perspektivene som ble etterlyst, var uttrykk for sentrale perspektiver og diskusjoner som foregikk ved senteret.⁶⁶

Skjeie kunne si seg enig i noen av motforestillingene, men mente at sammensetningen av forskergruppen skulle klare å kompensere for det hun selv hadde kalt «mandatets latterlige, relative, innskutte bisetning om kjønn». Hun framhevet at kjønn var blitt et eget temaområde i utredningen, men at kjønnsperspektiver selvfølgelig også skulle integreres i de andre temaene som skulle undersøkes. Prosjektet «Velferdsstatens kjønnsdimensjoner» var en viktig del av kjønnforskningen innenfor rammene av Makt- og demokratiutredningen. Prosjektet, som alt er nevnt, ble ledet av Lise Widding Isaksen, professor i sosiologi ved UiB, og gjennomført som et samarbeid mellom Sosiologisk institutt og Senter for kvinne- og kjønnforskning. Boka *Omsorgens pris: kjønn, makt og marked i velferdsstaten* utkom i Makt- og demokratiutredningens serie i 2003, med bidrag fra UiB-sosiologene Karen Christensen og Liv Johanne Syltevik i tillegg til Isaksen – sentrale representanter for velferdsforskning med et kjønnsperspektiv, som hadde forbindelser til tradisjonen tilbake til levekårsundersøkelsen på 1970-tallet.⁶⁷

Viktige stemmer i den poststrukturalistiske kritikken av MDU ble kanalisert inn i en motmaktutredning, initiert av statsviter og sosialantropolog Iver B. Neumann. Tross intensjonen om et bredere maktbegrep, var heller ikke Neumann fornøyd med rammeplanen. Han mente blant annet at mandatet var preget av sentrumsregjeringens EU-skepsis og manglet både et globalt perspektiv og en inkludering av nyere teori om makt. Neumanns prosjekt ble kalt «Makt- og globaliseringsutredning» og stod bak en alternativ skriftserie.⁶⁸

66 Se også kapittel 12 i bind 2.

67 Se kapittel 6 i dette bindet. Se Isaksen 2003 og Berven & Ravneberg 2012: 20.

68 Første utgivelse – *Maktens strategier* – se anmeldelse: <https://www.apollon.uio.no/bokanmeldelser/2001/maktutredning.html>

Diskusjonene om den siste maktutredningens retning og grunnlag blomstret opp mot slutten av perioden, da det ble klart at det lå an til en delt innstilling – to av forskerne i gruppen kunne ikke gi sin tilslutning til den konkluderende rapporten. Deres begrunnelser for dissensene ble trykt i samme publikasjon.⁶⁹

Den første særuttalelsen var fra Siri Meyer. Hun var – som nevnt tidligere – gått inn i ledergruppen for Makt- og demokratiutredningen for å ivareta et humanistisk perspektiv på maktforholdene og demokratiets vilkår i det norske samfunnet. I løpet av perioden hadde Meyer, alene og i samarbeid med andre forskere, stått bak en serie empiriske studier om konsummakt, identitetsmakt, kunnskapsmakt, kulturmakt, tekstmakt og avmakt, som alle ble utgitt i prosjektets skriftserier.⁷⁰

En viktig ambisjon for dette arbeidet var å utvikle nye analyseredskaper for å forstå maktens uttrykk og former – forståelsen av makt i et moderne samfunn krevde andre begreper og tilnærminger enn de tradisjonelle samfunnsvitenskapelige.⁷¹ Mens samfunnsvitene knyttet makt til storting og regjering, forvaltning og organisasjoner, ønsket Meyer å begynne med helt grunnleggende spørsmål om hva som skjer når mennesker søker sosiale fellesskap. Et humanistisk perspektiv på makt åpnet på en annen måte enn det samfunnsvitenskapelige også for den gode makten – «den som springer ut av det produktive begjæret og materialiserer seg i nye livsformer. Makt er også dette: livsbegjær og skapertrang». Meyer mente at flertallets samfunnsvitenskapelige perspektiv ikke var tilstrekkelig for å forstå de politiske konsekvensene av den pågående globaliseringen av kulturen og økonomien.⁷² Produktene som ble omsatt og produsert i den globaliserte og postmoderne kapitalismen, var av et helt annet slag enn tidligere. Det dreide seg ikke lenger om håndfaste, konkrete gjenstander, men om livsformer, kommunikasjon og symboler. Fordi de sosiale kreftene var nye, var det nødvendig med en total redefinering av politikken. Perspektivmangfoldet på makt, og på politikk, var helt i tråd med Makt- og demokratiutredningens målsettinger. Forskjellene mel-

69 NOU 2003: 19.

70 Meyer & Sirnes 1999, Meyer 2000, Myklebust & Meyer 2002, Berge, Meyer & Trippestad 2003, Meyer 2003, Bjørkås & Meyer 2003.

71 Se også Østerud, Engelstad & Selle 2003.

72 Sst.

lom dette humanistiske perspektivet og det som styrte flertallets undersøkelser, var likevel for dyptgående til at det var mulig å enes om en felles, oppsummerende analyse.

Den andre dissensen kom fra statsviter Hege Skjeie, som i 2000 var blitt Norges første kvinnelige professor i statsvitenskap. Hennes kritikk og perspektiv var tilsynelatende mer i tråd med tradisjonell samfunnsvitenskapelig begrepsbruk og tilnærming, men likevel i tydelig opposisjon mot hovedlinjen i flertallets konklusjoner. Som nevnt sa Skjeie i diskusjonen med forskerne ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning ved UiB i 1999 at hennes motivasjon for å gå inn i forskergruppen ikke minst handlet om å gjennomføre analysene av makt og demokrati ut fra et konsekvent kjønnsperspektiv, selv om dette var mangelfullt utviklet i mandatet. I dissensen ved prosjektets avslutning forklarte hun hvordan dette perspektivet ble brukt av henne selv og andre forskere i en rekke av prosjektets delrapporter, og at de hadde ført til innsikt og fortolkninger som ikke lot seg oppsummere sammen med flertallets hovedkonklusjoner.⁷³ Særlig handlet dette om rettsliggjøringen av samfunnslivet og politikken, som var en hovedlinje i sluttrapporten. I motsetning til flertallet i forskergruppen, mente Skjeie at rettsliggjøring ikke behøvde å bety en svekkelse av demokratiet – men at en beskyttelse av minoritetenes rettigheter tvert imot var en sikring av demokratiet.⁷⁴

Makt – rett – demokrati

Hege Skjeies dissens til sluttrapporten var altså begrunnet i flertallets syn på rettsliggjøring som sentralt element i diagnosen av det norske demokratiet. Skjeie var ikke uenig i at rettsliggjøring, eller juridifisering, var en reell tendens, men hun mente at dette ikke nødvendigvis var negativt eller undergravende for demokratiet. I den omfattende debatten som fulgte Makt- og demokratiutredningen, har spørsmålet om nettopp rettsliggjøring stått helt sentralt. To jurister fra UiB – Morten Kinander og Knut Bergo – gikk to år etter at sluttrapporten kom, inn i en avispolemik med Øyvind Østerud og Fredrik Engel-

73 Se særlig boka hun skrev sammen med Mari Teigen, Skjeie & Teigen 2003.

74 NOU 2003: 19: 74.

stad.⁷⁵ Deres kritikk var både faglig, fagpolitisk og politisk. Maktutredningens hovedfunn er blitt oppsummert ved karakteristikken «Den fragmenterte staten». Betydningen av den politiske beslutningsprosessen forankret i demokratiske instanser var blitt mindre, takket være en oppsplitting av forvaltningen og ikke minst en overgivelse av makt i viktige saker til overnasjonale rettslige instanser. De to juristene stilte grunnleggende og ganske provoserende spørsmål ved selve premisset for denne konklusjonen, at demokrati forutsatte folkestyre innenfor nasjonalstatlige rammer. Kritikken handlet dessuten om fraværet av jurister og juridiske perspektiver i maktutredningen – en innvending som har vært fremmet av flere.

Til tross for ambisjonen om faglig bredde var begge de norske maktutredningene preget av statsvitenskapelige tilnærminger og forståelser. I likhet med juristene var ikke historikerne invitert inn i ledergruppen, men de gjorde seg likevel gjeldende fra sidelinjen, som bidragsytere i prosjektets utgivelser og som debatt deltakere.

Da prosjektet skulle presenteres ved oppstartkonferansen høsten 1998, valgte lederen for forskergruppen, Østerud, å åpne med å peke, ikke på den forrige maktutredningen, ferdigstilt i 1983, men på den første norske maktutredningen, skrevet av islendingen Snorre Sturlason 750 år tidligere.⁷⁶ Professor i middelalderhistorie ved UiB Sverre Bagge hadde vært opptatt av dette perspektivet. Et av hans hovedarbeider er Snorres *Heimskringla*, lest som utredning av maktens vilkår og utfoldelse i middelaldersamfunnet.⁷⁷ Til Makt- og demokratiutredningen bidro Bagge med en artikkel om middelaldermakt, og hans historikerkollega ved UiO, Øystein Rian, skrev bidraget om makt i dansketiden.⁷⁸ Det ble altså lagt vekt på å trekke inn historiske perspektiver på studier av makt, noe den første maktutredningen var kritisert for å ha manglet.

Statsvitenskapen har sterke historiske røtter i Bergen. Der var både Rokkan og Knut Dahl Jacobsen, Norges første professor i statsvitenskap, historisk orientert.⁷⁹ Mange av de store debattene

75 Se for eksempel. Kinander & Bergo i Aftenposten 31.5.2005, Fredrik Engelstad i Aftenposten 12.6.05; Kinander & Bergo i Aftenposten 22.7.2005.

76 Østerud mfl. 1999.

77 Bagge 1991.

78 Rian 2003.

79 I sin omtale av Jacobsen vektlegger Bleiklie (1999) doktoravhandlingen om norsk jordbruksforvaltning i siste del av 1800-tallet: Jacobsen 1964.

i det norske historiefaget har handlet om å forstå staten: Når ble Norge en stat, og hvilke kriterier skal definere en stat? Hvilken rolle spiller kodifiserte rettsregler for legitimering og utøvelse av makt, og hvilken rolle spiller gudgitt autoritet? Var den politiske styringen på 1800-tallet betinget av rettsstatlige idealer eller av interessepolitisk spill?

Statsvitenskapen oppsto ikke minst som en kritikk av det som ble oppfattet som et teoriløst og nærsynt historiefag, og har distansert seg ved å legge vekt på å formulere lovmessigheter for å kunne gjøre generaliseringer.⁸⁰ Den heftige metodestriden i norsk samfunnsvitenskap på 1970-tallet var langt på vei en konfrontasjon mellom historiefaglige og statsvitenskapelige tilnærminger til studiet av makt og politikk, med klare forbindelser til diskusjoner som oppsto rundt den første maktutredningen. Jens Arup Seip gikk i en anmeldelse i *Historisk tidsskrift* sterkt ut mot Gudmund Hernes' bok *Makt og avmakt*, som kom i 1975 som ledd i den første maktutredningens oppdrag om å «kartlegge selve maktbegrepet».⁸¹ Seip hadde året før, i et berømt foredrag på den nordiske fagkonferansen for historisk metodelære på Røros i juni 1974, angrepet Rokkan og samfunnsviternes bruk av teoretiske modeller – som etter Seips oppfatning var uten egentlig forklaringskraft.⁸² Seips Røros-foredrag «Modellenes tyranni» var startpunktet for en omfattende debatt. I anmeldelsen av *Makt og avmakt* gjaldt Seips kritikk særlig Hernes' bytttemaktmodell, som for Seip ga enda et eksempel på farlig modellbygging.⁸³ Hernes, på sin side, svarte med å hevde at historikerne slett ikke unnlot å bruke teoretiske modeller i sine analyser, men i forkledning: «Modellenes maskerade».⁸⁴

Metodestriden på 1970-tallet, som delvis altså var en direkte konsekvens av den første maktutredningens bidrag, er blitt et viktig referansepunkt i historien om norsk samfunnsvitenskap. Seips og Hernes' spissformuleringer egnet seg godt til debatt, men kan likevel kanskje sies å ha skapt et litt fortegnet bilde av forholdet mellom samfunnsvitenskapelige og historiske perspektiver.⁸⁵ I den

80 Østerud 2014: 15.

81 Hernes 1975.

82 Metodestriden er blant annet behandlet av Mjøset 1987.

83 Seip 1976.

84 Hernes 1977.

85 Mjøset 1987.

siste, Makt- og demokratiutredningen ble det i hvert fall lagt vekt på et videre perspektiv på makt, og humanistiske og historiske tilnærminger supplerte de statsvitenskapelige. Ved startkonferansen var UiO-historiker Edgeir Benum invitert som kommentator.⁸⁶ Han valgte å vise til to mulige – og viktige – historiefaglige bidrag til studiet av makt. Det ene var det komparative perspektivet: Ved å peke på parallelle fenomen i fortidige samfunn kan historikerne få oss til å stille nye spørsmål til nåtiden, og innse at institusjoner og systemer er historisk skapt, og kunne ha vært annerledes. Det andre handlet om historiefagets dynamiske perspektiv: innsikten om at makt «ikke bare er noe som finnes – som kan gripes, erobres og utøves, men at det også er noe som skapes». Denne tilnærmingen til makt som meningsdannelse hadde hatt liten plass i den forrige maktutredningen, påpekte Benum.⁸⁷ I denne forståelsen av makt ut fra et humanistisk perspektiv er det likhetspunkter mellom Benum og Siri Meyer.

Fornyett diskusjon

Tore Grønlie, professor i historie ved UiB, har vært en viktig bidragsyter i skjæringsfeltet mellom statsvitenskap og historie. Da han gikk av med pensjon i 2016, arrangerte kollegaene hans et seminar som også resulterte i et temanummer av *Statsvitenskapelig tidsskrift*.⁸⁸ Arrangørene ønsket å framheve et kombinert historisk og statsvitenskapelig perspektiv på forholdet mellom politikk og forvaltning, i tråd med Grønlies mange bidrag og felles forskningsinteresser i de to fagmiljøene. Bidragene i temanummeret viste gjennom ulike eksempler hvordan sentrale institusjoner i forvaltningen er formet av konkrete historiske situasjoner. Forholdet mellom statlige strukturer og lokalt selvstyre har vært et viktig tema i historien om både det norske demokratiet og den norske velferdsstaten. Historikeren Flo og statsviteren Fimreite tok for seg den lange prosessen fram til grunnlovfesting av det lokale selvstyre i 2016.⁸⁹ Analysen tydelig-

86 Benum 1999. De andre var Tove Bull (språkviter), Marianne Gullestad (sosialantropolog), Karl Ove Moene (samfunnsøkonom) og Eivind Smith (jurist).

87 Benum 1999: 2.

88 Andresen, Elvbakken & Læg Reid 2017.

89 Fimreite & Flo 2017.

gjorde hvordan innholdet i det konstitusjonelle begrepet «lokalt selvstyre» har endret seg over tid. Slik pekte de på nødvendigheten av en historisk tilnærming til statsvitenskapelige spørsmål, i tråd med ønsket om å inspirere til mer historie i statsvitenskapen. På tilsvarende måte diskuterte historikeren Astri Andresen og statsviteren Kari Tove Elvbakken hvordan politikk og faglighet har spilt sammen på et konkret saksfelt: mødrehygiesaken.⁹⁰ Helsedirektør Evangs rolle i denne saken, som til dels vakte sterk politisk motstand, ble analysert med utgangspunkt i Knut Dahl Jacobsens teorier om spenninger og mulige rollekonflikter for embetsmenn i sentraladministrasjonen. Som nevnt tidligere var dette – forholdet mellom fag, politikk og lojalitet – et helt sentralt tema for den organisasjonsteoretiske tradisjonen som i det statsvitenskapelige miljøet i Bergen.

I sitt eget bidrag tok Grønlie tok opp en diskusjon om de viktigste konklusjonene i makt- og demokratiutredningen som var avsluttet 13 år tidligere. Gjennom sin forskning om norsk forvaltning og politiske systemer i nyere tid, blant annet om Stortinget, det lokale selvstyret og sentraladministrasjonens historie, har Grønlie vært opptatt av de samme problemstillingene som ble diskutert i Makt- og demokratiutredningens sluttrapport fra 2003. Han var imidlertid ikke uten videre enig i utredningens diagnoser om statsmaktens forvitring, politikkenes retrett og demokratiets krise. På bakgrunn av sine analyser argumenterte Grønlie for at de politiske organene, både Stortinget og sentraladministrasjonen, har gått i retning av mer integrasjon snarere enn det motsatte.

Maktutrederne hadde hatt en tendens til å undervurdere de demokratiske mulighetene i de nye styringsredskapene, argumenterte Grønlie. Hans syn på demokratiet og det politiske handlingsrommet var mer optimistisk enn den siste maktutredningens konklusjon – Grønlie argumenterte for at det hadde skjedd en politisering av forvaltningen, og at dette var en viktigere tendens enn folkestyrets forvitring. I et lengre historisk perspektiv blir det tydelig, hevder Grønlie, at politikere og embetsverk samarbeider «stadig tettere i politikikutviklingens tjeneste».⁹¹ Grønlie var ikke uenig i maktutredningens tese om økt rettsliggjøring. Den kunne i noen tilfeller innebære en innskrenking av det politiske handlingsrom-

90 Andresen & Elvbakken 2017.

91 Grønlie 2017: 172.

met, men like viktig er det at rettsliggjøringen kan være et resultat av en ønsket politikk: «Like gjerne som å betone motsetningen mellom politikk og rett, er det naturlig å fremheve symbiosen mellom dem.»⁹² Historikeren Grønlie og statsviteren Skjeie har ulike tilnærminger til analysen av rettsliggjøringen, men konkluderer interessant nok med en ganske lik vurdering av fenomenet. Lederen av Makt- og demokratiutredningen, Øyvind Østerud, var invitert til en forberedt kommentar til Grønlies innlegg.⁹³ Østerud ga kritikerne rett i at konklusjonen om at mye politisk makt var overført fra politiske organer til rettslige, var overdrevet. Samtidig understreket han at så vel rettsliggjøringen som internasjonaliseringen av maktforhold var styrket i årene etter at Makt- og demokratiutredningen ble avsluttet.

Mot større flerfaglighet i bergensk maktforskning

I dette kapitlet er det vist hvordan to store forskningsprosjekter for å kartlegge og drøfte maktens betingelser i Norge har engasjert forskere, fremmet forskning og påvirket utviklingen av fagmiljø ved Universitetet i Bergen. Den første maktutredningen, bestilt av regjeringen Bratteli i 1972 og fullført ti år senere, bidro til sterk vekst i de samfunnsfaglige miljøene ved det unge SV-fakultetet. Perspektivene og debattene som fulgte av prosjektet, preget flere fag på viktige måter i en formativ fase. Makt- og demokratiutredningen satt i gang i 1998, etter vedtak i Stortinget høsten før og fullført i 2003, hadde ikke en tilsvarende betydning for UiB, men genererte mye forskning og viktige diskusjoner om hvordan makt og demokrati best kan forstås, innenfor rammen av samfunns- og kulturvitenskapelige fag. Mens den første maktutredningen var et forskningsprosjekt med et klart fokus, konsentrert til noen få fagmiljøer, framfor alt lokalisert til Bergen, og preget av ledernes faglige interesser og noen få bærende perspektiver, var Makt- og demokratiutredningen langt mer pluralistisk og sammensatt. Den siste utredningen mobiliserte forskere og forskningsmiljøer over et langt bredere spekter, noe som også hadde vært en viktig ambisjon med utredningen.

92 Sst.: 172.

93 Østerud 2017.

Litteratur og kilder

- Andresen, A. & Elvbakken, K.T. (2017). Karl Evang og mødrehygienesaken. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 33(2), 137–154. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2017-02-03>
- Andresen, A., Elvbakken, K.T. & Læg Reid, P. (2017). Politikk og forvaltning – politisering og integrasjon? *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 32(2), 109–113. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2017-02-01>
- Bagge, S. (1991). *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Bagge, S. (1996). Samfunnsvitenskapenes historie. I: N. Roll-Hansen, J. Goksøyr, L.M. Irgens, K.B. Helle, T.I. Bertelsen, R.K. Lie, A. Nernæs, K.A. Selvig, F.W. Thue, S. Bagge & K.H. Teigen, *Universitetet i Bergens historie*. Bind II (s. 582–709). Universitetet i Bergen.
- Benum, E. (1999). *Maktutredningen til debatt: fem kommentarer* Rapport nr.1. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998–2003.
- Berge, K.L., Meyer, S. & Trippestad, T.A. (red.) (2003). *Maktens tekster*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Berven, N. & Ravneberg, B. (2012). *Forskning om velferdspolitikk og omsorgsordninger i et likestillingsperspektiv*. Working paper 07/2012. Bergen: Stein Rokkan Centre for Social Studies.
- Berven, N. & Selle, P. (2001). *Svekket kvinnemakt? De frivillige organisasjonene og velferdsstaten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bjørkås, S. & Meyer, S. (red.) (2003). *Risikoser. Kultur, makt og politikk*. Oslo: Skriftserien til Norsk kulturråd.
- Bleiklie, I. (1999). Knut Dahl Jacobsen in memoriam. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 1, 100–109.
- Bortne, Ø., Selle, P. & Strømsnes, K. (2002). *Miljøvern uten grenser?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Christensen, T., Egeberg, M. & Læg Reid, P. (1999). *Regjeringsapparatet: Et posisjonspapir for Makt- og demokratiutredningen* Rapport nr.3. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998–2003.
- Christensen, T., Egeberg, M., Læg Reid, P. & Trondal, J. (2018). *Sentralforvaltningen. Stabilitet og endring gjennom 40 år*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, T. & Læg Reid, P. (2002). *Reformer og lederskap: Omstilling i den utøvende makt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Egeberg, M., Olsen, J.P. & Sættren, H. (1975). *Organisasjonssamfunnet og den segmenterte stat*. Bergen: Maktutredningen.
- Eide, M. (1984). *'Etter det vi forstår på politisk hold': Politikere og massemedia*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eide, M. & Hernes, G. (1987). *Død og pine: om massemedia og helsepolitikk*. Oslo: Fafo.
- Fimreite, A.L. & Flo, Y. (2017). Kommunar inn i den konstitusjonelle varmen. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 33(2), 155–171. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2936-2017-02-04>
- Fimreite, A.L., Flo, Y. & Tranvik, T. (2002). *Lokalt handlingsrom og nasjonal integrasjon*, rapport nummer 50 fra Makt- og demokratiutredningen.
- Grindheim, J.E. (2010). Makt som utredning. *Stat og styring*, 20(4), 24–29.
- Grønlie, T. (2017). Politikens retrett og statens fragmentering – eller politisering og integrasjon? Et gjensyn med Makt- og demokratiutredningen 1998–2003. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 32(2), 172–187.
- Grønmo, S. & Løyning, T. (2003). *Sosiale nettverk og økonomisk makt: Overlappende styremedlemskap mellom norske bedrifter 1970–2000*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hernes, G. (1975). *Makt og avmakt: En begrepsanalyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hernes, G. (1977). Modellenes maskerade. *Historisk tidsskrift*, 56(1), 80–90.
- Hernes, G. (1979). Elfenbenstårn eller kommandotårn. Om disiplinforskning og forskning for samfunnsplanlegging. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 20(4).
- Hernes, G. (2021). *Maktutredere og maktutøver: observasjoner i norsk offentlighet: 1960–2021*. Oslo: Dreyers forlag.
- Hjellbrekke, J. & Korsnes, O. (2003). *Det norske maktfeltet: interne strukturer, homogamitendensar, mobilitetsbaner og -barrierar i norske elitar* Rapport nr.71. Oslo: Makt- og demokratiutgreiinga 1998–2003.
- Isaksen, L.W. (2003). *Omsorgens pris: Kjønn, makt og marked i velferdsstaten*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Jacobsen, K.D. (1964). *Teknisk hjelp og politisk struktur: En avgjørelsesteoretisk studie av norsk landbruksforvaltning 1874–1899*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Kildal, N. (2016). *Velferdsforskning i Bergen*. Rapport 10/2016. Bergen: Uni Research Rokkansenteret.
- Lægreid, P. & Olsen, J.P. (1978). *Byråkrati og beslutninger. En studie av norske departement*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meyer, S. (2000). *Avmakt: skjebne, frigjøring eller maktbase?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Meyer, S. (red.) (2003). *Midlertidige utopier. Bok om utopier i anledning utstillingen på Museet for samtidskunst*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Meyer, S. & Sirnes, T. (1999). *Normalitet og identitetsmakt i Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Mjøset, L. (1987). Stein Rokkan og den norske metodestriden. *Sociologisk forskning*, 24(1), 12–25.
- Mjøset, L. (1991). *Kontroverser i norsk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Myklebust, S. & Meyer, S. (2002). *Kunnskapsmakt*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- NOU 1982: 3. *Maktutredningen. Sluttrapport*.
- NOU 2003: 19. *Makt og demokrati. Sluttrapport fra Makt- og demokratiutredningen*.
- Rasmussen, M.E.O.T. (1985). Kildene, makten og æren. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 4(2), 36–42.
- Rian, Ø. (2003). *Maktens historie i dansketiden*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998–2003.
- Rokkan, S. (1987). *Stat, nasjon, klasse. Essays i politisk sosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Seip, J.A. (1976). Studiet av makt. *Historisk tidsskrift*, 55(4), 405–432.
- Skjeie, H. & Teigen, M. (2003). *Menn imellom: mannsdominans og likestillingspolitikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Slagstad, R. (2009). Styringsvitenskap – ånden som går. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 26(3–4), 411–434.
- Slagstad, R. (2020). Om å få sosiologien på rett kjøll igjen. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(3), 298–303. <https://doi.org/10.18261/issn.1505-291X-2020-03-07>
- Slaatta, T. (1999). *Medier, makt og demokrati*, Rapport nr.6. Oslo: Makt- og demokratiutredningen.
- Slaatta, T. & Sæbø, G. (1997). Makten og Hernes – i evighet: Maktutredningens medieforskning i et faghistorisk perspektiv. *Norsk medietidsskrift*, 4(1), 47–82.
- Thue, F.W. (1998). Samfunnsforskningens tvetydighet. *Forskningspolitikk*, 21(3), 12–13.
- Thue, F.W. (2020). Tfs 60 år: Den lange kjølen i norsk samfunnsforskning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(1), 12–29. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2020-01-02>
- Universitetet i Bergen (1963, 20. august). *Innstilling om utbygging av de samfunnsvitenskapelige fag i Bergen*.
- Østbye, H. (2000). *Hvem eier norske massemedier?* Rapport nr. 25. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998–2003.
- Østerberg, D. (1979). Tanker om tre bøker fra maktutredningen. *Samtiden*, 88(3), 61.
- Østerud, Ø. (2000). *Maktutredning mellom politikk og forskning*. Hentet fra <https://www.sv.uio.no/mutr/kronikk/osterudo81199.html>
- Østerud, Ø. (2002). Maktutredningen og det intellektuelle hegemoniet. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 19(1), 15–26.
- Østerud, Ø. (2014). *Statsvitenskap: Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Østerud, Ø. (2017). Makt- og demokratiutredningen – politikkenes retrett. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 33(2), 188–193.
- Østerud, Ø., Engelstad, F., Meyer, S., Selle, P. & Skjeie, H. (1999). *Mot en ny maktutredning*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Østerud, Ø., Engelstad, F. & Selle, P. (2003). *Makten og demokratiet: En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.